

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 2. No. 5. 1937.

Kahveye dair bir türk hekiminin şahsî mütalâaları

M. Şerefeddin Yaltkaya
İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Ord. Profesörlerinden

Pek eski tarihlerde süzmüş olduğum arabca edebî kitaplar arasında (شهاب خفاجي) nin (ريحانة الالبا) sını da okumuş ve ilk def'a ; (Kanunî Süleyman) ın hekim başısı olan (Mehmet Bedreddini Kosonî [1]) nin adını orada görmüş idim.

Edebî bir uslubda yazılmış olan bu eserde bu zatın adının (Bedreddin) olmasından istifade edilerek bir çok kelime oyunları yapılmış ve hemen hemen söz bununla sonuna erdirilmiş olmakla tıp tarihi noktasından bu eserden bir şey öğrenmek kabil değildir. Yalnız bu zatın (Kanunî Süleyman) zamanında İstanbula geldiğini ve Osmanlı sarayına alınıp burada bu hükümdarın ayaklarındaki (Nikris) i tedavi ettiğini görüyoruz [2].

[1] Elde bulunan türkçe ve hatta bazı arapca kitaplarda bu (Kosonî)=(Kaysunî) şeklinde görülmektedir. Fakat biz bu kelimeyi gerek bahsettiğimiz (ريحانة الالبا) da ve gerek Ragıb paşa kütüphanesindeki 1482 sayılı mecmuadaki yazma (القول الانيس والدرالتغيس على منظومة الشيخ الرئيس) de (varak 53) burada yazdığımız gibi (Kosonî) şeklinde görmekteyiz. Bu zatın istanbula mısırdan gelmiş olmasına bakılırsa kipçak türklerinden olup 742 de (İskenderiye) de öldürülen (Seyfeddin Koson) ın (Mısır) da yaptırmış olduğu Camı' ve Hanikah ve saire gibi müesseselerden birine nisbetle (kosonî) denilmiş olması kuvvetle tahmin olunabilir.

[2] Bu Osmanlı hekim başısının şahsına ve zamanına ait malûmat arayanlar bu kitapta şunu görürler :

Meşhur müverrih (ادريس يتليي) nin oğlu (فضل الله) ; (ابن النيس) in tıbdan (موجز) inin en güzel şerhi olan (نيسى) şerhini (Mehmet Bedreddini Kosonî) ye hediye etmiş ve bu hususta kendisine bir mektup ve bir şiir göndermiş idi.

(Kosonî) buna şu şi'iri ile mukabele etmiş idi :

Kâğıda yazılmış olan satırlar yazımıdır ?

Yoksa insanlara müessir olan bir sihirmidir ?..

Kelimeleri güzel bir mektup mudur ?..

Yoksa kadehleri parlatan şarap mıdır ?..

Ben; bu kere bu; eskidenberi adını bildiğim zatın; bu; (Kanunî Süleyman) ın hekim başısının yukarda birinci notumda söylediğim mecmuadaki eserlere bakarken (القول الانيس) in elli üçüncü varakasında içtiğimiz kahveye dair bir izahını gördüm.

Bu eski Osmanlı hekim başısının kahve hakkındaki izahı bu gün bize sıhhatimizi korumak noktasından bir şey öğretmez isede kahve hakkında kendisinin dediği gibi eski kitapların hiç birinde olmayan (ve olamayan) bu izahı öğrenmek bizim için tıb tarihi

Okuduk ve mest olduk...

Güya ki şarap içmiş gibi neşvelendik.....

Onu gönderen zatın kendisi de Atası da reisdirler...

Göndereni yüceltmek ve kendisine olan iştihakımızı dinlendirmek için o mektubu öpdük...

Bu zat lütf etti ; kerem etti;.. sonrada kölesine mükâtebe etti. [Kölelerin mükatep denilen bir türlü vardır burada tevriye yapmıştır]. Ve onu her şeyde kötü talililikten kurtardı.

Göndermiş olduğu gelin gibi güzel ve parlak şiirlerini kâfi görmedi.

Birde kıymetli bir hediye gönderdi. Nefisden gelen o nefise yüz bin merhabalar olsun ;..

Ey İdris oğlu !.... Ey Ebul'fazıl ?..

Ey güneşler gibi parlak soy...

Kusurumun affını umarım... Kusurum var...

Senin kıymetli olan şiirine ben kıymetsiz sözler ile mukabele ettim..

Senin fikrinin bikrine yaşı geçkin koca karı ile

Mukabellende bulunmak lâik ve revamıdır ?...

Zaman var oldukça sevinç içinde yaşa.. Var ol

Seni küçük düşürmek isteyenlerde felâketlerden kurtulmasılar.

Arabca aslı :

ام السحر المؤثر في النفوس

ام الصفاء تجلي في الكؤوس

طربنا باحتساء الخندريس

لنشته الرئيس ابن الرئيس

فاعتق رقه عن كل بوس

تجلى بالجواهر كالعروس

و سهلا بالنفيس من النفيس

به نسباً يضيء ضياء الشموس

اجتلك عن جليلك بالخبيس

تقابل بالعجوز الدر ديس

و شانيك المعنى في عبوس

سطور اودعت بطن الطروس

و مكتوب يديع اللفظ وافي

قرأناه فانشأ ناكانا

قتلناه تعظيماً و شوقاً

تفضل ثم كاتب عذوق

ولم يقتمه اهداء القوافي

فزاد هديه اخرى فاهلا

ابالفضل ابن ادريس فاكرم

قبول العذر مأمول فاني

وهل ابتكار فكرك لايق ان

قيت الدهر مسروراً مهنا

bakımından faideli olacağı gibi aynı zamanda bundan kendisinin zamanında ilmi bulunduğu yerden ve olduğu noktadan tecribelrriile hareket ettiren ve gördüğü ile kalmayıp onu ilerletmeğe çalışan bir zat olduğunu da öğreniyoruz ki bu da bizi sevindirecek ve inşirah verecek bir keyfiyet olduğundan söylediğim kitaptan aşağıya doğru bunu aynıle türkçemize çeviriyorum.

«Hekimlerin başı olduğu her kesce itirazsız kabul edilmiş olan (Mehmet bin Bedreddini Kosonî) - ki (Kanunî Süleyman) ın <hekimi idi-ye Şu suretle kahveye dair bir sorgu sorulmuş idi :»

«Kahve hakkında ne dersiniz ?.. Bunu içmek zararlıdır ? <menfaatlimidir ? bunun tabiatı hararet, burudet, yubuset ve rutu-> <betten hangisidir ?»

«Bunu içmekte menfaat vardır dersiniz ne miktarı nafi ve ne <kadarı zararlıdır ? ve bunu çok içmekte zarar var mıdır yok mudur ?> <Bu ; bâhı kuvvetlendirir mi, kuvvetlendirmez mi ?.. Tok karnına <içmek muzırmıdır değil midir ?.. Aç karnına içmekte bir zarar <var mıdır yok mudur.. Hazme yardım eder mi ? bunu soğuk mu ;> <yoksa sıcak mı içmelidir ?.. Pişirilirken içine bir şey katmalı mıdır ?..>

Cevabı :

«Ben ; kahve hakkında ; şimdiye kadar okuduğum ve gördü-> <ğüm tıb kitaplarında hiç bir şeye tesadüf etmedim. Şimdi söyle-> <yeceklerim hep kendi tecrübeme müstenittir : Sorguların hepsine <birer birer cevap vereceğim».

«Bunun içilmesinde bir zarar olup olmasına cevabım şudur :»

«İlâçlardan hiç bir ilâç hakkında mutlak surette nafidir ve ya <yine mutlak surette muzırdır denilemez. Bu ilâçların hepsinde bir <noktadan menfaat görülse bile başka bir noktadan mazarrat <görüür. Ve her hangi bir ilâç bir noktada başka bir ilâçtan daha <nafi olabilir. Meselâ.: (Diryakı Faruk) un ilâçların en nafii oldu-> <ğında bütün hekimlerin ittifakları olmasına rağmen bunun da her <noktadan mutlak surette nafi olduğuna hükmedilemez. Müberrit <ilâçlarında (طونا) karnı yarık tohumu hümmahlar için ondan daha <pek çok menfaatlıdır».

«Şimdi sözün doğrusu kahveye de aynı hükmü vermek ve <bunun da başka ilâçlar gibi yalnız bazı halde nafi olduğunu <söylemektir».

«Bunun tabiat hakkında da şunu söylerim :»

«Fail keyfiyetler ki hararet ve burudettir. Bunlarda mutedil <olduğu zahirdir. Bir az burudete maildir. Kuvvetlerinin mürekkep

«olması ve kendisinde bir har cüzü, bulunması da bait değildir.»
«Hazım ve saire gibi fiilleri bu sebeble icra eder. Nitekim bir çok
«ilâçlarda dahi bu hal vardır».

«Münfeil keyfiyetlere gelince ki bunlarda rutubet ve yubusettir.»
«Bunda kahveyi yubusete mail buluruz. Çünkü kahve bedenlerde
«tecefif filini yapıyor, ve aynı zamanda yabis mizaçları tagyir»
«ediyor».

«İçilmekteki nafi miktarı hakkında dahi derim ki :»

«Buda istimal edenlerin mizaçlarına göre takdir edilir.»

«Bunun çok içilmesinde zarar olup olmaması hususunda derim ki :»

«Etibbanın : (her şeyin çokluğu tabiatın düşmanıdır..) sözü»

«unutulmamalıdır. Bunun çoğunun muzır olduğunda hiç şüphe»
«yoktur. Hususile mizaçı yabis olanlar bunu çok içmekten çekin-»
«melidirler».

«Sorgunun bâhı kuvvetlendirip kuvvetlendirmemesi parçasına»
«cevap olarak da».

«Bunun Bâha araz tarikile yardımı dokunacağı söylenebilir.»

«Tok karnına içmek muzurmıdır değildir şikkına gelince :»

«Tabibler gıda âkibinde içilecek şeylerin istimalini menetmiş-»
«lerdir. Çünkü midede gıdanın çiy kalmasına ve hazımdan evvel»
«geçip gitmesine sebep olur. Yalnız içilen şeyler ; hususile kahve»
«gibi hazme yardımı olan meşrublar gıdaların çiy kalmasına ve çiy»
«olarak geçip gitmesine sebep olmayacak derecede az miktarda»
«olmak şartile nafidir.»

«En doğrusu kahve ; gıdanın sonunda hazım başladığı vakit»
«içilmelidir. Aç karnına içilecek olursa müceffifdir. Mizaçları barit»
«olanlara yarar. soğuk veya sıcak içilmesi (burada bir ibare eksik-»
«liği olduğundan sorgunun bu şikkının cevabı düşmüştür.)

«Pişirilirken içine başka bir maddenin ilâvesi şikkına gelince :»

«Bunun için de denilirki : Her ne kadar bunun mizacını islâh»
«edecek ve filini takviye eyleyecek devalar ile birlikte pişirilmesi»
«fena olmazsa da o zaman kahvelikten çıkmış ve tamamile ilâç»
«mahiyetini almış olur. Bunun en iyisi pişirilirken mizaçı barit»
«olanlar için içine bir az şeker ve ya bal ilâvesidir.»

Mehmet Bedreddini Kosonî Sene 974 (1566)

Les opinions personnelles d'un médecin turc du XVIème siècle concernant le café.

Prof. M. Cherefeddin Yaltkaya

Mehmet Bedreddin Kosoni (1) qui, venu d'Egypte, fut reçu au Palais des sultans ottomans, qui guérit Süleyman le magnifique du podagre et fut nommé à cause de sa valeur médecin en chef (hekim başı), a écrit un ouvrage important sous le titre : «El-kavl el-enis ve «d-dürren-nefis», dont le manuscrit existe à Istanbul, dans la bibliothèque de Ragıb Pacha, No. 1482. Sur la feuille 53 il y a un exposé concernant le café que nous buvons. (Année 1567).

L'auteur n'a pas puisé quelque part ses explications, car avant lui aucune étude sur le café n'avait pas été écrite. L'exposé de Kosoni est utile du point de vue d'histoire de la médecine. Dans ces lignes, nous apprenons que c'était un médecin que ne se contentait pas accepter la science au point où elle se trouvait de son temps, mais qui travaillait à la faire avancer. Quel admirables réponses il se donne à lui-même aux problèmes posés sous formes de demandes, réponses s'appuyant toutes sur des observations et des expériences personnelles. Voilà ce qui fait pour la grande valeur de ces opinions. Les questions sont celles-ci :

- 1 — Y a-t-il du dommage à boire du café ?
- 2 — Quelle est sa nature ?
- 3 — Degré d'utilité de boire du café ?
- 4 — Est-il nuisible d'en boire beaucoup ?
- 5 — Renforce-t-il la puissance sexuelle ?
- 6 — Aide-t-il à la digestion ?
- 7 — Doit-on boire le café froid ou chaud ?
- 8 — Doit-on y ajouter quelque chose en le préparant ?

Voici les réponses qu'il donne à ces questions :

Je n'ai rien vu concernant le café dans les livres de médecine

(1) Dans certains ouvrages et listes on écrit «Kaysuni». Suivant mes recherches, il s'appelle Kosoni. Il vint à Istanbul d'Egypte où ses ancêtres turcs étaient établis. En 742, un certain Seyfeddin Koson fut assassiné à Alexandrie, et l'on pourrait penser à une relation avec notre médecin. Il était de la tribu turque des Kiptchak.

que j'ai vu et étudié. Tout ce que je vais dire, s'appuie sur ma propre expérience. Je répondrai à ces questions une à une.

1 — On ne peut affirmer d'aucun médicament qu'il est absolument utile ou absolument nuisible. Tous, aussi ceux qui sont utiles d'un point de vue, présentent un dommage d'un autre côté. Tout médicament peut être plus utile qu'un autre sous un certain point de vue.

Par exemple quoique tous les médecins sont d'accord que le thériaque est le plus utile des médicaments, on ne peut pas juger qu'il soit absolument utile sous tous les points de vue. En effet, il faut considérer le café de la même manière et dire qu'il est, comme les autres médicaments, utile seulement sous certaines circonstances.

2 — En état actif, le café est plutôt un peu froid. Et il n'est pas à exclure que ses forces sont composées et qu'il s'y trouve aussi une partie chaude. C'est pourquoi il exerce la digestion et autres fonctions. Dans l'état passif, nous trouvons le café plutôt sec. Il altère les tempéraments secs.

3 — La quantité qu'il est utile de boire s'apprécie selon le tempérament de ceux qui l'emploient.

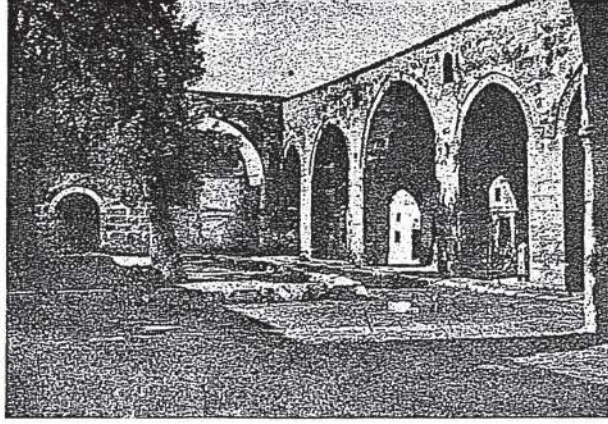
4 — Les médecins ne doivent pas oublier la règle que «Trop de chaque chose est ennemi de la nature». Il n'y a pas de doute que l'excès est nuisible ici aussi. Surtout qui a le tempérament sec doit se garder d'en boire trop.

5 — On peut dire qu'il aide à la puissance par voie symptomatique.

6 — Les médecins ont interdit l'usage de boissons sur la nourriture. Car cela a pour effet que la nourriture reste crue dans l'estomac et qu'elle est expulsée avant d'être digérée. Seulement des boissons, surtout telles que le café qui aide à la digestion, n'ont pas cet effet de laisser la nourriture crue et de la faire faire en état cru, et peuvent donc être avalées avec profit en petites quantités. Le plus juste est de boire le café après le repas, lorsque la digestion commence. Bu à jeun, il est profitable aux tempéraments froids.

7 — (Phrase défectueuse).

8 — Quoiqu'il ne soit pas mal de préparer le café avec des ingrédients susceptibles d'améliorer son mélange et de renforcer son action, il n'est plus alors du café et devient tout à fait un

Sivas darüşşifası havlısı

1217 de birinci keykavus tarafından Sivasta yapılan hastane Anadoluda selçuk darüşşifalarının en büyüğüdür. Veremden ölen banisi de burada medfundur. 1220 tarihli vakfiyesi metni M. Cevdet in (الاحية الفتيان) eserinde neşredilmiştir. Bu çok mühim vakfiye ile Anadoluda Selçuk hastanelerinin idare tarzını öğreniyoruz. Burasının müteaddit hekimleri, cerrahları ve kehhalleri vardır. Medrese tarzında yapılan bu hastane çok salabetli ve mimarice kıymetlidir. Son 1/2 asıra kadar medrese olarak da kullanılmıştır (Prof. Gabriel fotoğrafı).

(Türk Tıp Tarihi Arkivi ilâvesi)